

Sven Grassman – en udda röst

Sven Grassman har under 70-talet allt mer kommit att framstå som en akademisk ekonom med från det övriga skrået avvikande åsikter, skriver professorn i nationalekonomi Claes-Henric Siven. Grassman hävdar bl a att Riksbanken presenterat grovt felaktiga uppgifter om betalningsbalansen och utlandsskulden. Han anser vidare att den ekonomiska politiken till följd av missvisande statistik varit alltför kontraktiv under större delen av 70-talet. Siven bemöter här Grassmans påståenden.

Svensk debatt är ofta präglad av en uttalad ensidighet. Det gäller inte endast ämnesval utan också åsikter. Delvis är detta en återspeglning av den värdegemenskap och den gemensamma referensram som i stor utsträckning fortfarande finns kvar. Men också andra, välkända och alls inte positiva förhållanden ligger bakom den konformism som utmärker så mycket av svensk samhälls- och kulturdebatt. Just därför är de udda och avvikande rösterna välkomna. De behöver inte ha "rätt", men själva det faktum att de finns är av stor betydelse för vårt öppna samhälle.

Sven Grassman har under 70-talet allt mer kommit att framstå som en akademisk ekonom med från det övriga skrået avvikande åsikter. Under det tidiga 70-talet kritiserade han den socialdemokratiska regeringens ekonomiska politik från helt andra utgångspunkter än de övriga fristående fackekonomernas. Under 70-talets senare hälft kom i stället den borgerliga ekonomiska politiken i skjutfältet. Men framför allt var han kritisk mot den ekonomiska statistiken och därmed den verklighetsbeskrivning som politiken baserades på.

Nu har Grassman sammanfattat sin kritik och sin syn på de händelser som denna kritik ledde fram till i boken *Det tysta riket*, Ordfronts förlag, Stockholm 1981. Boken består dels av en beskrivning på 60 sidor av hur Grassman upplevt sin situation, dels av omtryck av publicerade (och i något/några fall) opublicerade artiklar.

Riksbankens statistik

Bokens budskap kan sammanfattas på följande sätt. Riksbanken har under hela 70-talet systematiskt presenterat grovt felaktiga uppgifter om betalningsbalans och utlandsskuld. Även nationalräkenskaperna har varit felaktiga, framför allt vad avser näringslivets samlade driftöverskott. Den missvisande ekonomiska statistiken har använts som argument för en åtstramningspolitik som – enligt Grassman – varit det viktigaste skälet till att den svenska ekonomins tillväxt under 70-talet blivit betydligt lägre än jämförbara industriländers.

Grassman har dels angripit statistiken, dels den politik som denna har baserats på. Vad statistiken angår har han fått rätt. Riksbankens betalningsbalansstatistik har radikalt förbättrats. Även nationalräkenskaperna har reviderats i rätt riktning. Men detta har inte lett till något erkännande av Grassman. Statistiken har visserligen reviderats, men slutsatserna om den förda ekonomiska politikens berättigande har inte påverkats. I stället för att bli hyllad påstår sig Grassman ha blivit förföljd. Att Riksbanken och politikerna skulle ge honom rätt var kanske inte att vänta. Men inte ens de akademiska ekonomerna gav honom, menar Grassman, det erkännande han var berättigad till. Bakgrunden skulle ha varit att de i stor utsträckning till sin försörjning var beroende av anslag och stipendier från näringsliv och förvaltning. I stället kom då Grassman att utmanövreras från sitt arbete vid Institutet för internationell ekonomi och

har förvisats till ett kyffe på Statens veterinärmedicinska anstalt. Med ett dån slog porten igen bakom den utestängde disidenten.

Detta är ett mycket kortfattat försök återge Grassmans version av ett komplicerat händelseförlopp. Jag skall nu kommentera Grassmans insatser vad gäller den ekonomiska statistiken, hans syn på de samhällsekonomiska sambanden och recept för den ekonomiska politiken samt slutligen, de händelser av mer personlig natur som han skildrar i boken.

Det är ingen tvekan om att Grassman gjort en betydelsefull insats på betalningsbalansstatistikens område. Han har på detta område också fått ett faktiskt erkännande på så sätt att statistiken lagts om efter de principer som han och SCB förfam. Vad gäller nationalräkenskaperna är läget mer osäkert. Också i detta fall har Grassman varit starkt kritisk, och statistiken har börjat utarbetas efter nya principer. Framför allt har uppgifterna om sparandets utveckling under 70-talet reviderats. Men för nationalräkenskaperna del var det inte lika klart som för Riksbankens betalningsbalansstatistik att de tidigare principerna var felaktiga.

Den ekonomiska politiken

Vad gäller den ekonomiska politiken menar Grassman att den under större delen av 70-talet varit alltför kontraktiv, vilket motiverats med en missvisande statistik. Jag vill i motsats till Grassman hävda att de reviderade siffrorna över betalningsba

lans och utlandsskuld inte utgör något avgörande argument mot den politik som förts. Att betalningsbalansen varit mer gynnsam än man tidigare trott innebär inte automatiskt att man borde ha fört en mer expansiv politik.

De stora ekonomiska problem i form av hög inflation och arbetslöshet som drabbat den svenska ekonomin under 70-talet hade huvudsakligen sitt ursprung i utlandet. Tillsammans kom Bretton-Woodssystemets sammanbrott, de två oljekriserna samt förändringarna i världshandelns struktur och den svenska ekonomins alltför dåligt utvecklade anpassningsförmåga att producera den ogynnsamma ekonomiska utveckling som vi kunnat bevittna.

Grassman menar nu att en systematiskt mer expansiv politik under 70-talet skulle ha lett till lägre arbetslöshet och inflation, samtidigt som bytesbalansen skulle ha förbättrats. Han bygger detta på tanken att produktiviteten är starkt beroende av kapacitetsutnyttjande och sysselsättning. Den låga efterfrågan för företagets produkter under stora delar av 70-talet ledde därför till högre produktionskostnader eftersom kapacitetsutnyttjandet var dåligt och företagen hade för många anställda i förhållande till sin produktionsvolym. En högre efterfrågan och produktion skulle pressa ner företagets styckkostnader och därmed möjliggöra både högre sysselsättning och lägre priser. Även om efterfrågestimulansen kom från hemmamarknaden skulle den förbättra betalningsbalansen eftersom företagets lägre produktionskost-

nader i samband med produktionsökningen skulle göra dem mer konkurrenskraftiga på utlandsmarknaderna och gentemot importen. Grassman underbygger resonemanget med en figur som visar att produktiviteten stiger i konjunkturuppgångar och faller i konjunkturedgångar.

Det är ett välkänt faktum att företagen inte omedelbart minskar arbetsstyrkan i samband med konjunkturedgångar. Även om man inte har möjlighet att fullt utnyttja produktionskapaciteten behåller man så gott det går de anställda. Detta beror givetvis inte enbart på "ansvarskänsla" och andra motiv av mer oegennyttig karaktär. Det ligger ju också i företagets intresse att värna det långsiktigt uppbyggda kunskapskapital som de anställda representerar. När högkonjunkturen sedan kommer är det dessutom inte säkert att man snabbt kan rekrytera nytt duktigt folk som ersättning för dem som tidigare lämnat företaget.

Det ligger därför en kärna av sanning i Grassmans argument, men han tolkar det negativa sambandet mellan produktion och genomsnittliga produktionskostnader på ett felaktigt sätt. Om efterfrågan för företagets produkter inte endast temporärt utan permanent ligger på en högre nivå kan man inte längre säkert räkna med den produktionsstegring som hör samman med själva övergången från lågkonjunktur till högkonjunktur. Den högre efterfrågan kan också väntas leda till en snabbare lönestegring och därmed högre inflationstakt.

En viktig lucka i Grassmans stabilise-

ringspolitiska argumentering är att han ingenstans nämner problemet med inflationsförväntningarnas effekt på inflation och sysselsättning. En mer expansiv finans- och penningpolitik skulle ha medfört en högre pris- och lönestegringstakt och därmed också på sikt högre inflationsförväntningar vilket i sig leder till att phillipskurvan förskjuts utåt, med både högre inflation och arbetslöshet som följd. Nationalekonomernas kunskap om inflationens verkningar och de långsiktiga konsekvenserna (via inflationsförväntningarna) av en alltför expansiv ekonomisk politik är idag betydligt större än den var för säg tio år sedan. Vi har på detta område gjort betydande vetenskapliga landvinningar. Skulle man enbart döma utifrån den argumentering som Grassman för fram i sin bok har intet av denna nya kunskap nått honom. Han har fastnat i en vulgärversion av det tidiga 60-talets tanke om att inflationsimpulserna antingen kommer från efterfrågesidan eller från kostnadssidan. Den slutsats som Grassman drar (men som man inte ens skulle ha dragit på 60-talet) är, att eftersom 70-talets inflation främst hänger samman med kostnadsimpulser, så är det meningslöst att försöka motverka den genom att hålla tillbaka efterfrågan.

Om Grassmans argumentering kring inflationsproblemen är svag så är hans tankar om en expansiv ekonomisk politik exportfrämjande verkningar helt verklighetsfrämmande. Grassman menar, som jag påpekade ovan, att en ökning av den inhemska efterfrågan också stöder exporten

eftersom företagen får möjlighet att producera längre serier. Han bortser emellertid från att den ökade efterfrågan på hemmamarknaden inte endast påverkar exportföretagen utan också företag som huvudsakligen levererar till hemmamarknaden. Den ökade efterfrågan på arbetskraft leder till högre löneglidning och därmed högre kostnader också för exportföretagen och importkonkurrerande företagen, vilket tenderar att höja importen och minska exporten. Den ökade efterfrågan inom landet gör det också mindre lönande för företag att hårt engagera sig i ansträngningar att öka försäljningen på ofta motvilliga utlandsmarknader. Dessutom kommer den ökade efterfrågan inom landet att direkt öka importen!

Ett av Grassmans huvudargument för att inhemska expansion inte har någon speciellt ogynnsam effekt på bytesbalansen jämfört med en exportledd expansion är att exporten har ett så stort importinnehåll. Att exporten har ett stort importinnehåll är riktigt. Men detta beror på att inhemska underleverantörerna pga stora kostnader jämfört med de utländska under 70-talet successivt har slagits ut. Den politik som syftar till jämvikt i betalningarna med utlandet måste alltså, i linje med värden av penningvärdet, få en långsiktig inriktning.

Den utformning av den ekonomiska politiken som Grassman argumenterar för har naturligtvis stora möjligheter att vinna en bred genklang. Vem skulle inte önska att det på en gång var möjligt att sänka inflation och arbetslöshet samtidigt so

bytesbalansen förbättrades? Med alla målkonflikter bortblåsta skulle tillvaron vara idealisk för våra politiker. Vägen in i lyckans land skulle ligga rak och säker.

Grassman och Institutet för internationell ekonomi

Jag kommer så till Grassmans bild av verkligheten och de händelser som ledde till, och följde av, att han lämnade Institutet för internationell ekonomi. Efter att ha läst Grassmans bok står det utom varje tvivel klart att han uppfattar händelseutvecklingen på följande sätt. Besatt av en "protestantisk pliktmoral" har de borgerliga, men också i viss mån de socialdemokratiska, politikerna fört en politik som gått ut på att vi skulle svälta oss ut ur krisen. Detta har också legat i näringslivets intresse. Den förda politiken har haft ett starkt stöd av ekonomkåren (också de socialdemokratiska ekonomerna), som genom anslag och stipendier i praktiken varit köpt av näringslivet.

Grassman målar alltså upp dem som inte har samma åsikter som han själv som antingen drivna av en irrationell drift (politiker, representanter för riksbanken, "näringslivet") eller som i hög grad cyniskt inriktade på egen vinning (nationalekonomerna). Det har uppenbarligen inte slagit honom att den förda politiken kan förklaras av att man utgått från en annan bild av de samhällsekonomiska sambanden än den han själv har.

Det jag finner svårast att förstå är hur Grassman har kunnat komma på tanken

att ekonomkåren skulle vara köpt. Grassman borde vara väl medveten om att forskningsanslag och stipendier endast utdelas på vetenskapliga grunder och att de som i praktiken bestämmer om utdelningen är fristående ekonomer (professorer). Men det finns en annan aspekt som gör Grassmans tanke än mer orimlig. De akademiska ekonomerna har ju inte valt sitt arbete för att i främsta rum nå höga inkomster. Flertalet skulle antagligen få en betydande inkomstökning om de gick ut i näringslivet eller förvaltningen. Det är i stället den intellektuella friheten (som bla innefattar förmånen att utan bindningar kunna framföra sin åsikt) som varit avgörande för yrkesvalet.

I boken framställer Grassman sin situation som ett jagat villebråds. Jag har så gott det låtit sig göra undersökt saken och kommit fram till följande. Grassman har, om något, varit otillbörligt gynnad. Från 1979 uppbar han professors lön, som dessutom var indexuppräknad. Och detta utan att ens vara docentkompetent! I motsats till professorerna hade han heller ingen undervisnings- eller administrativ skyldighet. Hösten 1980 lämnade Grassman på eget bevåg Institutet för internationell ekonomi. Han ställde om sin post hem. På indirekt väg kom det så småningom fram att han hade flyttat sin arbetsplats till Utrikespolitiska institutet. I stället för att ställa Grassman inför valet att antingen återvända till sin arbetsplats eller lämna sin tjänst – vilket hade varit det naturliga – gjordes nu stora ansträngningar från universitetets sida att tillmötesgå Grass-

mans önskemål. Han erbjöds bl a ett med sitt förra rum likvärdigt rum på annat plan i samma hus som han tidigare arbetat i, eller två rum på Statens veterinärmedicinska anstalt. Grassman valde det senare alternativet.

Två frågor inställer sig. Varför lämnade Grassman på detta sätt Institutet för internationell ekonomi och varför gjordes så utomordentligt långtgående försök att tillmötesgå hans önskemål? Som utomstående kan jag givetvis inte ge något säkert svar på dessa frågor. Men följande tankar inställer sig. Att Grassman utan att meddela någon plötsligt bröt upp från sin arbetsplats *kan* ha att göra med att han utsattes för en förödmjukande behandling från chefens och de övriga anställdas sida. Jag kan emellertid inte finna några indicier för detta. En annan sak är naturligtvis hur Grassman har uppfattat de diskussioner om hans egna idéer som måste ha förekommit på Institutet. Kanske har Grassman inte kunnat bära att en majoritet haft en annan uppfattning om de samhällsekonomiska sambanden än han själv.

Vad så angår ansträngningarna att tillmötesgå Grassmans önskemål kan föl-

jande tanke framställas. En person som Grassman, som under lång tid fört en d vis mycket framgångsrik kamp mot "e blissemanget" har i själva verket en m ket stark position. Minsta misstanke o att han på grund av sin kritik blivit då behandlad vore förödande för "makt varna". Grassmans ställning är därför själva verket mycket starkare än om h aldrig hade framfört sin kritik mot bet ningsbalansstatistiken och den ekonom ka politiken. Jag vill inte tro att Grassm har utnyttjat detta förhållande för e vinning. Men jag vill inte heller tro Grassman är olycklig nog att faktiskt sig förföljd.

Sven Grassman har under många år rit en uppmärksam och originell e nomisk debattör. Vi behöver människor som han, som med kraft för fram s åsikter. Först i en öppen sakk Diskussion b argumenten prövas på allvar och miss rättas till. Debattörerna med udda åsik skall respekteras, deras inlägg bemö med ärlig sakargumentering. Men vore de glädjande om också Grassm kunde respektera andra ekonomers in gritet.